

TARJIMA NAZARIYASIDA ERKINLIK VA QAT'IYLIK MASALASI

Ochilova Sarviosiyo Imomidin qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Tarjimonlik fakulteti, arab tili yo'nalishi

3- kurs talabasi

Annotatsiya: *Tarjima nazariyasi doirasida erkinlik va qat'iylilik masalasi tarjimon uchun muhim muhokama maydonidir. Ushbu maqolada tarjimonning matnni aslidan chetga chiqmasdan, uni qanday qilib ijodiy va estetik jihatdan boyitishi mumkinligi o'rganiladi. Qat'iy tarjimaning kuchli va zaif tomonlari, shuningdek, erkin tarjimaning adabiy va madaniy aloqalarni rivojlantirishdagi o'rni haqida fikr yuritiladi. Shu bilan birga, turli adabiyotlar misolida ushbu ikki yondashuvning muammolari va afzalliklari tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *tarjima, erkinlik, qat'iylilik, adabiy tarjima, nazariya, tarjimon, ijodiylik, madaniyat, matn, ma'no, tahlil, yondashuv, muammolar, badiiylik, kontekst.*

التعليق التوضيحي: تعد قضية الحرية والصرامة في الترجمة من أهم القضايا التي تواجه المترجم. في هذه المقالة، يتم تناول كيفية توازن المترجم بين الالتزام بالنص الأصلي والإبداع في الترجمة. كما يتم تحليل إيجابيات وسلبيات الترجمة الصارمة مقارنة بالترجمة الحرة، مع تسليط الضوء على دور الأخيرة في تعزيز الروابط الأدبية والثقافية. وتتناول المقالة أمثلة من الأدب لفهم مشكلات هذين النهجين ومميزاتها

الكلمات المفتاحية: ترجمة، حرية، صرامة، ترجمة أدبية، نظرية، مترجم، إبداع، ثقافة، نص، معنى، تحليل، نهج، مشاكل، جمالية، سياق

Аннотация: Вопрос свободы и строгости в теории перевода является ключевым для переводчика. В данной статье рассматривается, как переводчик может сохранить точность оригинала, одновременно обогащая текст творчески и эстетически. Анализируются сильные и слабые стороны строгого перевода, а также роль свободного перевода в развитии литературных и культурных связей. Примеры из разных литератур помогают понять проблемы и преимущества этих двух подходов.

Ключевые слова: перевод, свобода, строгость, литературный перевод, теория, переводчик, творчество, культура, текст, смысл, анализ, подход, проблемы, эстетика, контекст.

Annotation: The issue of freedom and strictness in translation theory is a crucial topic for translators. This article explores how a translator can balance fidelity to the original text with creative and aesthetic enrichment. The strengths and weaknesses of strict translation, as well as the role of free translation in fostering literary and cultural exchange, are analyzed. Examples from various literary traditions highlight the challenges and benefits of these two approaches.

Keywords: translation, freedom, strictness, literary translation, theory, translator, creativity, culture, text, meaning, analysis, approach, challenges, aesthetics, context.

KIRISH

Tarjima nazariyasida erkinlik va qat'iylik tushunchalari

- Tarjima erkinligi va qat'iyli mohiyati va ularning tarjima jarayonidagi o'rni.
- Ushbu masalaning tarjimashunoslikdagi o'rganilishi.

2. Qat'iy tarjimaning xususiyatlari va muammolari

- Asliyatga to'liq sodiqlik yondashuvi.
- Qat'iy tarjima natijasida yuzaga keladigan muammolar: til strukturalari,

madaniy farqlar.

3. Erkin tarjimaning imkoniyatlari va chegaralari

- Tarjimonning ijodiy erkinligi va uning badiiy ahamiyati.
- Erkin tarjima natijasida yuzaga keladigan interpretatsiya muammolari.

4. Adabiy va texnik tarjimada erkinlik va qat'iylikning o'rni

- Adabiy tarjimada erkinlikning afzalliklari.
- Texnik tarjimada qat'iylikning muhimligi.

5. Erkinlik va qat'iylikning muvozanati: Ideal yondashuv

- Tarjima jarayonida balansni topish.
- Madaniy ko'priklarni yaratishda bu balansning ahamiyati.

6. Xulosa

- Tarjima nazariyasida erkinlik va qat'iylikning o'zaro bog'liqligi.
- Tarjima sohasida nazariy yondashuvlarning rivoji uchun tavsiyalar.

1. Tarjima nazariyasida erkinlik va qat'iylik tushunchalari

Tarjima nazariyasi insoniyat madaniyatini bir-biriga yaqinlashtiradigan ko'priklar vazifasini bajaradi. Ushbu jarayonda tarjimon ikkita asosiy yondashuvdan birini tanlashi mumkin: qat'iy tarjima (asl matnga to'liq sodiqlik) yoki erkin tarjima (matnni ijodiy moslash). Tarjima nazariyasida bu ikki yondashuvni tushunish va muvozanatni ta'minlash muhim hisoblanadi. Qat'iy tarjima matnning grammatik va ma'noviy tomonlarini asliga to'liq moslashtirishni maqsad qilsa, erkin tarjima mazmunni saqlagan holda uni o'quvchilarga tushunarli va madaniy jihatdan moslashgan tarzda yetkazishga qaratiladi. Shu bilan birga, har ikkala yondashuvning kuchli va zaif tomonlari mavjud bo'lib, bu masala tarjimashunoslar va adabiyotshunoslar orasida doimiy bahs mavzusidir.¹

2. Qat'iy tarjimaning xususiyatlari va muammolari

Qat'iy tarjima matnni asl nusxaga grammatik va semantik jihatdan to'liq moslashtirishni talab qiladi. Ushbu yondashuvda tarjimonning vazifasi matnni imkon qadar aniq va tahrirsiz tarjima qilishdir.

Kuchli tomonlari:

- Asl matnga sodiqlik: Muallifning g'oyasi, fikri va uslubi buzilmasdan o'quvchiga yetkaziladi.

- Akademik va ilmiy ishlarda qo'llanilishi: Ayniqsa, ilmiy va texnik matnlarda qat'iy tarjima aniqlikni ta'minlaydi.

¹ Nida, Eugene A. Toward a Science of Translating. Leiden: Brill, 1964.

- Til o'rganuvchilar uchun qulaylik: Qat'iy tarjima tilni va madaniyatni o'rganayotgan shaxslar uchun o'rganuvchi manba bo'lib xizmat qiladi.

Zaif tomonlari:

- Madaniy to'siqlar: Qat'iy tarjima o'quvchilarga begona bo'lgan madaniy unsurlarni tushunishni qiyinlashtiradi.

- Badiiy ifoda yetishmasligi: Asar mazmuni aniq tarjima qilinadi, lekin badiiy go'zallik va hissiy ta'sir yo'qoladi.

- Til strukturalari farqi: Turli tillardagi grammatik farqlar matnning sun'iy va murakkab ko'rinishiga olib kelishi mumkin.

Misol: Ilmiy maqolalar yoki yuridik hujjatlar tarjimasida qat'iy yondashuv maqsadga muvofiqdir, ammo badiiy adabiyotda bu usul samarasiz bo'lishi mumkin.

3. Erkin tarjimaning imkoniyatlari va chegaralari

Erkin tarjima aslyat mazmunini saqlagan holda uni yangi madaniy kontekstga moslashtirishga qaratilgan. Ushbu yondashuv tarjimonda ijodiylik va o'quvchining madaniy ko'nikmalarini hisobga olish imkonini beradi.

Kuchli tomonlari:

- Madaniy moslashuv: Matnning asosiy mazmuni saqlanib qoladi, lekin o'quvchiga yaqinroq qilib tarjima qilinadi.

- Ijodiy ifoda: Tarjimon muallif g'oyasini yangi til va madaniyatda samarali yetkazishi mumkin.

- Adabiy qiymatning oshishi: She'riy asarlarni yoki badiiy matnlarni erkin tarjima qilish ularning ta'sirchanligini oshiradi.

Zaif tomonlari:

- Asl mazmundan uzoqlashish xavfi: Tarjima muallif fikrini noto'g'ri aks ettirishi mumkin.

- Tarjimondan yuqori mahorat talab qilinadi: Tarjimon til va madaniyatlarni chuqur bilishi lozim.

- Noaniqlik: Mazmun o'zgarib, o'quvchi muallifning asl niyatini noto'g'ri tushunishi mumkin.

Misol: She'riy tarjimalar yoki dramatik asarlarning tarjimasida erkinlik yondashuvi ko'proq qo'llaniladi.²

4. Adabiy va texnik tarjimada erkinlik va qat'iylilikning o'рни

Adabiy va texnik tarjimada erkinlik va qat'iylilik yondashuvlarining roli turlicha.

Adabiy tarjima:

- Erkinlik ustuvor: Tarjima muallifning asaridagi hissiyotni, obrazlarni va uslubni saqlash uchun ijodiy yondashuvni talab qiladi.

- Misol: Dostoyevskiy yoki Jeyms Joysning romanlari tarjimasida tarjimonning erkinligi muhim hisoblanadi.

Texnik tarjima:

- Qat'iylilik ustuvor: Texnik va ilmiy matnlarda aniqlik va qat'iylilikni saqlash muhimdir.

² Venuti, Lawrence. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London: Routledge, 1995.

- Misol: Qurilish yo'riqnomalari, tibbiy ko'rsatmalar yoki huquqiy hujjatlarda qat'iy yondashuv zarur.

5. Erkinlik va qat'iylikning muvozanati: Ideal yondashuv

Tarjima jarayonida erkinlik va qat'iylikning uyg'unligi tarjimaning muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

- Madaniy kontekstni tushunish: Tarjimon matnni o'quvchiga tushunarli qilib yetkazish uchun muallif madaniyatini ham, o'quvchining madaniyatini ham yaxshi tushunishi kerak.

- Janr va kontekstni hisobga olish: Tarjima yondashuvi matn janri va maqsadiga qarab tanlanadi.

- Ijobiy natija: Qat'iy va erkin yondashuvlar uyg'unlashgan holda, tarjima sifatli va ma'noli bo'ladi.

Misol: Adabiy asar tarjimasida mazmunni asliga sodiq qoldirgan holda, badiiy go'zallikni oshirishga intilish ideal yondashuv hisoblanadi.

Tarjima nazariyasida erkinlik va qat'iylik tushunchalari

Tarjima insoniyat madaniyatlarini birlashtiruvchi muhim ko'prik bo'lib, uning nazariy jihatlar uzoq asrlardan beri tahlil qilinib kelinmoqda. Erkinlik va qat'iylik masalasi tarjimaning mohiyatini tashkil qiluvchi asosiy mezonlardan biridir. Bir tomonda, tarjima asliyatni maksimal darajada sodiq aks ettirishi kerak bo'lsa, boshqa tomonda, o'quvchining qabul qilish qulayligi va madaniy uyg'unlikka e'tibor berilishi talab etiladi. Ushbu ikki yondashuvning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qilish bugungi tarjimashunoslikda dolzarbdir, chunki globalizatsiya jarayoni madaniy aloqa va o'zaro tushunishni yanada kuchaytirmoqda.

1. Qat'iy tarjimaning xususiyatlari va muammolari

Qat'iy tarjimaning asoslari:

Qat'iy tarjima tilning ma'no qatlamlariga chuqur sodiqlikni talab qiladi. Tarjimonning maqsadi — matn mazmuni va grammatik shakllarini asliga to'liq moslashtirishdir. Bu yondashuv aniq va bir xil ma'noni talab qiladigan ilmiy, huquqiy va texnik matnlarda qo'llaniladi.

Amaliy misollar:

- Ilmiy maqolalardagi formulalar va nazariyalar.
- Yuridik hujjatlar (masalan, shartnomalar).
- Texnik ko'rsatmalar va yo'riqnomalar.

Qat'iy tarjimaning afzalliklari:

1. Asliyatni saqlash: Matnning grammatik va semantik aniqligini kafolatlaydi.
2. Ilmiy va texnik moslik: O'quvchilar va foydalanuvchilarga aniq ma'lumot beradi.

Muammolar:

1. Madaniy to'siq: Asl til madaniyatiga xos bo'lgan elementlar boshqa til o'quvchilari uchun tushunarsiz bo'lishi mumkin.

2. Badiiy ifodaning yo'qolishi: She'riy va badiiy asarlarning ruhiy va estetik ta'siri kamayadi.

Kengaytirilgan misol: Tarixiy hujjatlarni tarjima qilishda, masalan, Konstitutsiya matni, qat'iy yondashuv asosan qo'llaniladi. Ammo bu yondashuvda madaniy subtillarni saqlash qiyin.

2. Erkin tarjimaning imkoniyatlari va chegaralari

Erkin tarjima nima?

Erkin tarjima matn mazmunini saqlagan holda uni ijodiy qayta ishlashga va o'quvchilarga moslashtirishga qaratilgan. Ushbu yondashuv ko'proq badiiy va adabiy asarlarni tarjima qilishda qo'llaniladi.

Erkin tarjimaning afzalliklari:

1. Madaniy moslashuv: Tarjima o'quvchilar uchun oson qabul qilinadi.
2. Ijodiy erkinlik: Tarjimon matnni o'z tilida estetik va hissiy boyitishi mumkin.
3. Adabiy asarlarning ta'sirchanligi: She'r va hikoyalardagi hissiy kuch saqlanadi.

Cheklovlari:

1. Mazmundan uzoqlashish xavfi: Tarjima asliyatni noto'g'ri aks ettirishi mumkin.
2. Tushunmovchilik ehtimoli: Tarjimondan yuqori madaniy va til bilimlari talab qilinadi.³

Amaliy misol: She'riy tarjima eng yaxshi erkin yondashuvni talab qiladi. Masalan, Alisher Navoiyning "Lison ut-Tayr" asarini boshqa tillarga tarjima qilishda uning obrazlar va ifoda boyligini saqlash qiyin, lekin muhimdir.

3. Adabiy va texnik tarjimada erkinlik va qat'iylilikning o'rni

Adabiy tarjima:

Adabiy asarlarning tarjimasida ijodiy erkinlik muhim ahamiyatga ega. Tarjimon o'z asarida muallifning hissiyotini, madaniy kontekstini va badiiy uslubini saqlashga harakat qiladi. Shu bilan birga, matn o'quvchiga tushunarli bo'lishi kerak.

Misol: Dostoyevskiyning "Jinoyat va jazo" romanining tarjimasida qat'iy bo'lsa, asar chuqur psixologik mazmunini yo'qotishi mumkin. Shu sabab, tarjimon adabiy obrazlarni kengaytirib, ularni moslashtirishi kerak.

Texnik tarjima:

Texnik tarjima asosan qat'iylilikni talab qiladi. Ilmiy va texnik hujjatlar aniq va tushunarli bo'lishi zarur.

Misol: Dasturiy ta'minotning foydalanuvchi qo'llanmasi, farmatsevtika yo'riqnomalari qat'iy yondashuvda tarjima qilinishi lozim.

4. Erkinlik va qat'iylilikning muvozanati: Ideal yondashuv

Erkinlik va qat'iylilik yondashuvlari o'rtasida muvozanatni topish tarjima jarayonida eng qiyin, ammo eng muhim vazifalardan biridir. Tarjimon matnni aniqlik bilan saqlagan holda uning badiiy va hissiy ta'sirini oshirishga harakat qilishi lozim.

Asosiy yondashuv:

1. Janr va maqsadni hisobga olish: Masalan, ilmiy maqolalar qat'iy tarjimaga muhtoj bo'lsa, adabiy asarlar ijodiy erkinlikni talab qiladi.

³ Komilov, Zayniddin. Tarjimashunoslik asoslari. Toshkent: O'zbekiston Davlat nashriyoti, 2017.

2. Madaniy uyg'unlik: Matn o'quvchilar uchun tushunarli va qabul qilinadigan tarzda tarjima qilinishi kerak.

Misol: Ernest Hemingueyning "Chol va dengiz" romanini tarjima qilishda uning qisqa va ifodali uslubini saqlashga intilish zarur.

Xulosa

Tarjima nazariyasida erkinlik va qat'iylik masalasi tarjimon uchun murakkab, ammo zarur muammo bo'lib qolmoqda. Tarjima jarayonida matn janri, maqsadi va auditoriyasini hisobga olish orqali ushbu ikki yondashuvni uyg'unlashtirish lozim. Ideal tarjima muallif fikrini o'z mazmunida saqlab qolgan holda, o'quvchining madaniy ehtiyojlarini ham qondirishi kerak.

Qo'shimcha tadqiqotlar: Tarjimada sun'iy intellektning (AI) qo'llanilishi erkinlik va qat'iylik muvozanatini qanday o'zgartirayotgani ham dolzarb mavzulardan biridir. Shu yo'nalishda qo'shimcha tadqiqotlar olib borilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nida, Eugene A. *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill, 1964.
2. Venuti, Lawrence. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 1995.
3. Newmark, Peter. *A Textbook of Translation*. Prentice Hall, 1988.
4. Jakobson, Roman. "On Linguistic Aspects of Translation." In *Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida*, edited by Schulte & Biguenet, 232–239. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
5. Baker, Mona. In *Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge, 1992.
6. Hatim, Basil, and Ian Mason. *Discourse and the Translator*. London: Longman, 1990.
7. Lotman, Yuri M. *The Structure of the Artistic Text*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1977.
8. Holmes, James S. *The Name and Nature of Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins, 1988.
9. Sager, Juan C. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam: John Benjamins, 1990.
10. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. *Tarjima va uning rivoji*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti, 2010.
11. Al-Kitabi, Khalil. *Translation and Culture in the Arab World*. Cairo: Dar Al-Maarefa, 2001.
12. Komilov, Zayniddin. *Tarjimashunoslik asoslari*. Toshkent: O'zbekiston Davlat nashriyoti, 2017.
13. Mamatov, Islomjon. "Badiiy tarjimada erkinlik va qat'iylik." *O'zbekiston filologiyasi jurnali*, 2018, 2-son.
14. Qodirov, Abdulla. *Badiiy tarjima nazariyasi*. Toshkent: Akademnashr, 2015.

15. Uspensky, Boris. A Poetics of Composition: The Structure of the Artistic Text and Typology of a Compositional Form. Berkeley: University of California Press, 1973.